

Snježana Kordić
Ruhr-Universität, Bochum

Helena Běličová, Ludmila Uhlířová: SLOVANSKÁ VĚTA

Slavistické monografie, Řada lingvistická, sv. 3, Euroslavica, Prag, 1996. 278 str.

Na zahtjev autorice, stručnjaka u kroatistici, tekst nije lektoriran.

O knjizi Helene Běličové i Ludmile Uhlířové može se reći da je jedinstvena u slavistici jer se u njoj opisuju svi tipovi jednostavnih rečenica u svim suvremenim slavenskim jezicima. Uči u tako složen zadatak mogle su samo autorice koje iza sebe imaju već zapažene radove iz područja slavenske sintakse. To je potpuno neosporno za Helenu Běličovu (poznatu i pod prezimenom Křížková), čiji brojni radovi predstavljaju nezaobilazna uporišta za istraživače raznih sintaktičkih tema u slavenskim jezicima kakve su npr. dvostruka negacija, uzročne rečenice, pokazne zamjenice, pridjevni atributi, relativne rečenice, modalnost, semantička struktura rečenice, dijateza, vremenske odredbe, prostorne odredbe. 1990. godine je ista autorica zajedno s J. Sedláčekom objavila još jednu knjigu o rečeničnoj problematici u slavenskim jezicima *Slovanské souvětí*. Ludmila Uhlířová se u slavistici počela javljati radovima petnaestak godina nakon H. Běličové, ali i njeni već zapaženi radovi posvećeni su uspoređivanju raznih sintaktičkih tema u slavenskim jezicima kakve su npr. aktualno raščlanjivanje rečenice, atribut, redosljed riječi, posvojni pridjevi, određenost/neodređenost, anafora. Spoj tih dviju autorica urodio je ovom semantički i pragmatički orijetiranom sintaktičkom knjigom. Cilj knjige je da se na osnovi usporedne analize daju osnovne kategorijalne sličnosti i razlike između slavenskih jezika.

Knjiga se sastoji od tri dijela. Prvi dio *Věta a její struktura* (str. 13 – 177), koji je napisala H. Běličová, donosi analizu strukture jednostavnih rečenica, a drugi i treći dio *Aktuální členění. Slovosled* (str. 179 – 224), *Určenost nominální skupiny* (str. 225 – 249), koje je napisala L. Uhlířová, bave se funkcionalnom rečeničnom perspektivom. Prvi dio započinje poglavljem o sintaktičkoj strukturi jednostavne rečenice u slavenskim jezicima. Tu se postavljaju pravila o slaganju u rodu i broju između predikata i subjekta, s posebnom pažnjom posvećenom rečenicama s kvantificiranim subjektom i s višestrukim subjektom, poput *Sva petorica su bili do očiju umotani, Pravda i istina mora nadvladati*. Zatim se govori o rečenicama s kopolom i s imeničkim predikatom, pri čemu se proučava suparništvo između nominativa i instrumentala kod imenica, npr. *Postao je vitak kadet / vitkim kadetom*, te suparništvo između dugačkih i kratkih oblika pridjeva povezano s izborom i ostvarivanjem kopule. Nakon toga govori se o negiranim strukturama: o rečeničnoj negaciji u usporedbi s negacijom nekog rečeničnog člana, o dvostrukoj negaciji te o opsegu upotrebe genitiva negacije.

Poglavlje o semantičkoj strukturi jednostavne rečenice polazi od toga da predikat ima osnovnu ulogu u slavenskim rečenicama. Raspravlja se o motivaciji za izbor između različitih sredstava izražavanja semantičke rečenične strukture i uspoređuje se u kojoj mjeri su ta sredstva prisutna u pojedinom jeziku ili skupini jezika. Analizira se značenje predikata i semantičkih uloga glagolskih participanata te njihove distribucije s obzirom na morfološku kategoriju padeža i s obzirom na prijedloge. Autorica utvrđuje distinktivna semantička obilježja koja određuju ulogu participanata u izražavanju značenja predikata.

Sljedeće poglavlje opisuje jednočlane rečenice, takve u kojima je pozicija sintaktičkog subjekta blokirana. One se opisuju na osnovi svojstava neraščlanjenost/raščlanjenost radnje/stanja i na osnovi njenog proizvođača/nositelja. U tom okviru govori se i o kategoriji tzv. dijateze. Među predikatima raščlanjene radnje govori se o kategoriji osobe, o refleksivnim konstrukcijama poput *Le predsoblja se išlo u ostale sobe*, o konstrukcijama sa predikatima na *-n/-t-* poput *Tako mi je jučer rečeno*, o dvočlanim konstrukcijama sa sekundarno ostvarenom pozicijom subjekta poput *Bio je nadziran od policije*. Nisu zaobidene ni infinitivne rečenice, kao rečenice s posebnim modalnim značenjem, npr. *Samo ne zaspati!*.

Naredno, najduže poglavlje posvećeno je dvočlanim rečenicama, čiji predikat otvara mjesto subjektu (lijevom participantu). Takve rečenice su klasificirane s obzirom na ostvarivanje desnih participantata. Padežni oblik ili prijedložna sintagma mogu izraziti i nespecificirano neaktivno sudjelovanje u predikatnom sadržaju i specificirano sudjelovanje, ali postoje različite mogućnosti ostvarivanja tih značenja u jednom jeziku, ovisno o značenju predikata i o sposobnostima jezičnih sredstava da istaknu jedan ili drugi tip sudjelovanja.

Polazeći od semantičke klasifikacije predikata H. Běličová opisuje osnovne konstrukcije s jednim ili s dvama desnim participantima. Među konstrukcijama s jednim desnim i jednim lijevim participantom opisuje rečenice sa sljedećim tipovima predikata: relacijski predikati (posvojnost, npr. *imam novu haljinu*, sličnost/različitost, npr. *uspoređivati se s nekim*, uključenost u mnoštvo, npr. *kandidirati se za poslanika*); predikati koji izražavaju subjektivni stav (pozitivan/negativan, npr. *cijeniti/zamrziti nekoga*, indiferentan/neindiferentan odnos subjekta prema participantu zavisno/nezavisno od njegove trenutne prisutnosti/odsutnosti, npr. *zaželjeti se nečega*); predikati mišljenja, govorenja, percipiranja, npr. *slušati nešto*; predikati koji izražavaju učinak na objekt, npr. *pečti kolače* (participantom se upravlja izvvana/iznutra, npr. *nasrtati na nekoga / čeprkati po nečemu*, participant zahtijeva kvantifikativnu odredbu, npr. *napiti se vode*); predikati kontakta/orijentacije ka kontaktu između subjekta *x* i participanta *y*, npr. *dirati nekoga*; predikati koji izražavaju radnju izvedenu pomoću instrumenata, sredstava ili materijala, npr. *lupati vratima*; predikati sa značenjem upotpunjavanja, npr. *opskrbiti se svim i svačim*; predikati kontakta ili odsutnosti kontakta s prostornom lokalizacijom subjekta *x*, npr. *legla je na krevet*; predikati s participantskom ulogom partnera/adresata čije sudjelovanje u radnji se može promatrati kao ravnopravno ili kao neravnopravno, npr. *pozdraviti nekoga*; predikati koji označavaju statičko/dinamičko svojstvo s pozitivnim ili negativnim učinkom na participanta *y*, npr. *on je vrlo pristupačan / nadzirati nekoga*; predikati s participantom koji označava izvor, porijeklo, npr. *to je lijepo od tebe*; predikati koji označavaju pojave s ograničenim krugom djelovanja, npr. *proslaviti se nečim*; predikati koji označavaju početak/kraj djelatnosti participanta *y*, npr. *pripremiti se za ispit*.

Na sličan način autorica opisuje i strukture s predikatima koji imaju dva desna participanta. Posebnu pažnju posvećuje predikatima usmjerenima na objekt (u odnosu na posedora/adresata, npr. *prodati nekome kuću*, u odnosu na sudjelovanje sredstva/posrednika u radnji, npr. *javiti se nekome telefonom*, u odnosu na lokalizaciju objekta, npr. *zaprljati ruke blatom*, u odnosu na rezultat radnje, npr. *urezati nešto u kamen* itd.). Osim toga opisuje i predikate usmjerene na adresata/nositelja učinka proizišlog iz radnje, npr. *častiti nekoga pićem*, te predikate koji otvaraju mjesto partnera subjekta *x* ili participanta *y*, npr. *takmičiti se s nekim za zlatnu medalju*.

Drugi i treći dio knjige su pragmatički orijentirani. Iz širokog područja pragmatike izabrane su dvije teme: funkcionalna rečenična perspektiva i kategorija određenosti, promatrana iznad njenog morfološkog aspekta. Objema temama autorica je pristupila s točke gledišta izričaja i govornog čina. Sličnosti i razlike između slavenskih jezika opisala je i u okviru samog sistema izražajnih sredstava, a i s obzirom na njihov manji odnosno veći funkcionalni opseg u diskursu.

Osnovnom sredstvu izražavanja funkcionalne rečenične perspektive u slavenskim jezicima, a to je redosljed riječi, posvećen je i najveći dio opisa. Pritom se polazi od tradicije češkog funkcionalizma, posebno od teorije funkcionalne rečenične perspektive Jana Firbasa. U potpoglavljima se opisuju obrasci redosljeda riječi i osnovni tipovi komunikativnih struktura, tzv. scenički i kvalificirajući. Prikazuju se i markirane i nemarkirane varijante redosljeda riječi u slavenskim jezicima. Detaljno se opisuju mogućnosti položaja linitnog glagola, redosljeda glagolskih odredbi te obrnutog poretka

teme-remc. Osim toga, opisuju se i brojna leksička i strukturalna sredstva izražavanja funkcionalne rečenične perspektive, razne topikalizacijske konstrukcije, te uloga negacije i posebnost upitnih rečenica. Budući da je funkcionalna rečenična perspektiva važna i za čitav izričaj i za njegove sastavne dijelove, govori se u potpoglavljima i o imeničkoj sintagmi, o varijacijama redosljeda riječi pridjevskih i imeničkih atributa. Završno potpoglavlje drugog dijela knjige bavi se ritmičkom strukturom rečenice, a unutar njega se prikazuju izoglose u redosljedu klitika u slavenskim jezicima.

O kategoriji određenosti/neodređenosti, što je tema trećeg dijela knjige, L. Uhlířová utvrđuje da se u slavenskim jezicima ostvaruje pomoću raznih determinatora. Prirodni kriterij koji dijeli slavenske jezike u dvije grupe jest gramatikaliziranost kategorije određenosti (u bugarskom i makedonskom jeziku) naspram njene negramatikaliziranosti (u svim drugim slavenskim jezicima). Autorica opisuje inventar slavenskih sredstava za izražavanje određenosti/neodređenosti te ističe osnovna zajednička svojstva, kao i posebnosti vezane za pojedini jezik. Pokazalo se korisnim pristupiti odvojeno determinatorima u sintaktički zavisnoj, atributnoj poziciji naspram determinatora u sintaktički nezavisnoj poziciji. Na kraju su uočene višestruke povezanosti kategorije određenosti s funkcionalnom rečeničnom perspektivom, što ujedno i povezuje drugi i treći dio knjige.

Knjiga završava sažetkom na engleskom i ruskom jeziku te popisom literature. Imajući u vidu raščlanjenost sadržaja i uključenost novijih lingvističkih pristupa u opis, može se reći da su autorice knjige *Slovanská věta* H. Běličová i L. Uhlířová uspjele obuhvatno, detaljno i primjereno stanju suvremene lingvistike opisati svojstva jednostavne rečenice u svim slavenskim jezicima i time znatno poboljšati uvid u jedan dio sintaktičkih pitanja u slavistici.